

De samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en adolescenten uit intacte en gescheiden gezinnen.

Lotte Baader (5861306), Myrthe Eising (5718775), Floor Roks (5680298)
en Monic Smit-Janssen (5672554)

Universiteit Utrecht
Premaster Orthopedagogiek
Begeleider: Dr. I. Van der Valk
12-06-2016

Voorwoord

U leest nu onze thesis van de premaster Orthopedagogiek aan de Universiteit Utrecht. Deze thesis maakt onderdeel uit van het lopende onderzoek Scholieren en Gezinnen van Dr. I. van der Valk. Dit onderzoek gaat over het functioneren van kinderen en adolescenten in gescheiden gezinnen. We hebben voor dit onderzoek gekozen omdat echtscheiding en problemen die hiermee gepaard gaan een actueel onderwerp is. Uit ervaring binnen de jeugdzorg blijkt dat hulpverlening vastloopt wanneer er sprake is van echtscheidingsproblematiek. Het is belangrijk om meer inzicht te krijgen op deze problematiek en de invloed die dat heeft op kinderen en adolescenten zodat interventies goed kunnen aansluiten op kinderen en ouders. Uit de literatuur blijkt dat ouderlijke conflicten invloed hebben op het probleemgedrag van kinderen en adolescenten en dat de intensiteit van het conflict hierbij een belangrijke rol speelt. Wij hebben er daarom voor gekozen ons te richten op de samenhang tussen ouderlijke conflicten en het probleemgedrag van kinderen en adolescenten. De onderzoeksvraag is opgedeeld in vier deelvragen, elke student heeft een deelvraag uitgewerkt.

We willen graag verschillende mensen bedanken voor het tot stand komen van deze thesis. Eerst willen we Dr. I. Van der Valk, onze thesis begeleidster, bedanken voor haar inhoudelijk goede tips en ondersteuning bij het schrijven van de thesis. Daarnaast willen we onze partners en families bedanken voor alle goede tips en het vertrouwen.

Inhoud

	Pagina
Voorwoord	2
Inhoud	3
Abstract	4
Inleiding	5
Probleemgedrag kinderen en adolescenten in intacte en gescheiden gezinnen.	6
Ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en Adolescenten.	6
Ouderlijke conflicten bij intacte en gescheiden gezinnen.	7
Probleemgedrag van jongens en meisjes bij ouderlijke conflicten in intacte en gescheiden gezinnen.	8
Algemene onderzoeksvraag	9
Methode	10
Procedure	10
Steekproef	10
Onderzoeksinstrument	10
Operationalisatie concepten	11
Analyseprocedure	12
Resultaten	13
Probleemgedrag kinderen en adolescenten in intacte en gescheiden gezinnen.	13
Ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en Adolescenten.	14
Ouderlijke conflicten bij intacte en gescheiden gezinnen.	15
Probleemgedrag van jongens en meisjes bij ouderlijke conflicten in intacte en gescheiden gezinnen.	16
Conclusie en discussie	18
Gezinsstructuur en probleemgedrag	18
Ouderlijke conflicten en probleemgedrag	18
Ouderlijke conflicten en gezinsstructuur	19
Ouderlijke conflicten en probleemgedrag in relatie tot sekse	19
Sterke en zwakke kanten van het onderzoek	20
Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	21
Praktische implicaties	21
Referentielijst	23

Abstract

In this bachelor thesis the hypothesis was evaluated that there is a relationship between family structure, parental conflict and childrens behavior problems. The problem investigated was to find out if there is a correlation between childrens behavior problems and the conflicts between their parents, if this is different in intact and divorced families and if this relationship is different for boys and girls. Data for this study were collected as part of an extensive research project: Students and Families. This is a cross-sequential study that has started in 2006 and is carried out every two years. In the data collection of 2016 a community sample of 518 High School students, aged 12 to 16, were approached. A self-report questionnaire for internalising and externalising behavior problems and parental conflicts was administered in their classroom. The hypothesis was tested by comparing the difference in behavior problems from youth from intact and divorced families, by comparing the relationship between parental conflicts and their childrens problem behavior and by comparing parental conflicts in intact and divorced families. The results indicated that the self-reported internalizing behavior problems were significantly higher in postdivorce families than in intact families and that there was no significant difference in the amount of externalizing behavior problems. Internalising and externalizing behavior problems were significantly and positively related to parental conflicts and, as was expected, there were significantly more parental conflicts in postdivorce families. There was no significant difference between boys and girls in the level of problems related to parental conflicts. Both sexes were affected to the same degree.

From this study – in line with previous research – it can be concluded that there are significantly more child behavior problems in postdivorce families compared to intact families. These behavior problems are strongly influenced by the conflicts between parents. Therefore it is important for interventions with children with problem behavior to be aware of the influence that parental conflicts can have on a childs behavior and to involve parents in the interventions.

Key words: postdivorce families, intact families, internalizing and externalizing problem behavior, parental conflict, gender.

Inleiding

Elk jaar krijgen ongeveer 70.000 thuiswonende kinderen in Nederland te maken met een scheiding van hun ouders (Spruijt & Kormos, 2014). Deze kinderen laten in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen, gemiddeld lagere schoolprestaties zien, ontwikkelen een meer negatief zelfbeeld en ervaren meer problemen in sociale relaties en gedrag (Amato & Irving, 2006). Bij gedrag kan het zowel om internaliserende als externaliserende problemen gaan. Externaliserend probleemgedrag uit zich in agressief en delinquent gedrag en internaliserend probleemgedrag uit zich in depressie en angst (Van Dorsselaer, De Looze & Vermeulen-Smit, 2010; De Graaf, Ten Have & Van Dorsselaer, 2010). Het is belangrijk om te weten of samenhang tussen probleemgedrag van kinderen en scheiding van ouders in de loop der tijd verandert bijvoorbeeld door de maatschappelijke verandering in de kijk op scheiding, het wordt 'gewoner', of door de invoering van nieuwe wetgeving voor co-ouderschap.

In de familiesysteemtheorie (o.a. Minuchin, 1985) en in het procesmodel van Belsky (1984) wordt de interactie tussen ouders en kinderen beschreven, waarbij beide componenten elkaar wederzijds beïnvloeden. Bij een verandering in het systeem, zoals bij een scheiding, kunnen bij alle componenten effecten optreden. In het balansmodel van Bakker (1998) wordt gesproken over beschermende en risicofactoren voor het optreden van problemen bij een individu. In dit model leidt een stapeling van risicofactoren, zoals kan voorkomen bij een scheiding en ouderlijke conflicten, tot een groter risico op problemen.

Uit onderzoek blijkt dat kinderen voornamelijk last hebben van de ouderlijke conflicten die vaak gepaard gaan met de scheiding (o.a. Amato, 2001). Onder ouderlijke conflicten wordt onenigheid tussen ouders over verschillende aspecten van het gezinsleven verstaan (Buehler, Anthony, Krishnakumar, Stone, Gerard & Pemberton, 1997). Deze ouderlijke conflicten kunnen een negatief effect hebben op de ontwikkeling van kinderen (Gager, Yabiku & Linver, 2016). Onderzoek laat zien dat ouderlijke conflicten samen gaan met problemen bij kinderen (McIntosh, 2003).

In dit onderzoek wordt de onderzoeksvraag *'Is er samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en adolescenten uit intacte en gescheiden gezinnen en is er hierbij een verschil tussen jongens en meisjes?'* onderzocht. Deze onderzoeksvraag wordt opgedeeld in vier deelonderwerpen, namelijk het probleemgedrag van kinderen uit intacte en gescheiden gezinnen, ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen, ouderlijke conflicten in intacte en gescheiden gezinnen en verschil in probleemgedrag van jongens en meisjes in intacte en gescheiden gezinnen. Waar we spreken over kinderen, bedoelen we kinderen en adolescenten. Deze onderwerpen worden puntsgewijs besproken in het vervolg van deze inleiding.

Probleemgedrag kinderen en adolescenten in intacte en gescheiden gezinnen

Uit onderzoek blijkt dat op het gebied van verschillende gedrags- en emotionele aspecten kinderen van gescheiden ouders gemiddeld genomen meer problemen vertonen dan kinderen van niet gescheiden ouders. Daarnaast vertonen deze kinderen gemiddeld slechtere resultaten op academisch gebied (Schick, 2002; Amato, 2010). Over het algemeen blijkt dat de meerderheid van de kinderen waarvan ouders gescheiden zijn geen lange termijn problemen ondervinden. Wel hebben deze kinderen een vergrootte kans op het ontwikkelen van probleemgedrag (Lansford, 2009). Kinderen van gescheiden ouders vertonen gemiddeld genomen meer internaliserende en externaliserende problemen dan hun leeftijdsgenoten die opgroeien in intacte gezinnen (Van der Valk, Spruijt, de Goede, Maas & Meeus, 2005; Lansford, Malone, Catellino, Dodge, Bates & Pettit, 2006). Hierbij gaat het vooral om een lager psychisch welbevinden, meer emotionele problemen (o.a. depressies), een meer negatief zelfbeeld, verminderde schoolprestaties, meer agressief en delinquent gedrag, hoger risico op het gebruik van verslavende middelen en het hebben van meer problematische relaties en vroege seksuele activiteit (o.a. Amato, 2001; Sun, 2001; Spruijt, De Goede & Van der Valk, 2001). Volgens McIntosh (2003) ligt de vergrootte kans op problemen echter niet zozeer aan de scheiding zelf, maar eerder aan de conflicten tussen ouders die vaak met de scheiding gepaard gaan. Hierop zal in de volgende paragraaf verder op in worden gegaan.

Ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en adolescenten

Uit meerdere onderzoeken komt naar voren dat ouderlijke conflicten een significant negatief effect hebben op het aanpassingsvermogen en welzijn van kinderen (Unger, Brown, Tressel & McLeod, 2000; Martin & Clements, 2002; Amato & Cheadle, 2008). In conflictrijke gezinnen is sprake van gemiddeld meer probleemgedrag bij kinderen dan in gezinnen met weinig conflicten. Kinderen in conflictrijke gezinnen vertonen gemiddeld genomen zowel meer internaliserend als externaliserend probleemgedrag dan kinderen in gezinnen met weinig conflicten (Vandewater & Lansford, 1998).

Er zijn verschillende risicofactoren te noemen voor het ontwikkelen van internaliserend en externaliserend probleemgedrag van kinderen die in aanraking komen met ouderlijke conflicten. Zo kunnen kinderen betrokken worden bij ouderlijke conflicten in de vorm van triangulatie. Hierbij wordt een verbond gevormd met één ouder tegen de andere ouder. Kinderen kunnen hierbij druk voelen om een partij te kiezen, hierdoor kan het functioneren van het kind verslechteren omdat de relatie met één of beide ouders wordt verstoord. Dit kan zich uiten in agressief en opstandig gedrag (Fosco & Grych, 2008). Deze bevindingen zijn tevens terug te vinden in de familiesysteemtheorie van Minuchin (1985). Zo kunnen ouderlijke conflicten ook het effectief ouderschap beperken, waardoor kinderen en

jeugdigen meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag vertonen (Camisasca, Miragoli & Di Blasio, 2006). Een conflictrijke ouderrelatie draagt daarnaast bij aan een problematische omgeving voor de ontwikkeling van kinderen. Wanneer kinderen regelmatig getuige zijn van de openlijke conflictstijl van ouders, kunnen zij daarmee indirect leren dat geweld een geschikte methode is voor het oplossen van conflicten (Amato, 1994).

De invloed van negatieve factoren kan verminderd worden door beschermende factoren. Hierdoor kunnen er minder gezondheids- en gedragsproblemen bij kinderen op ouderlijke conflicten volgen. Kindkenmerken zoals intelligentie en veerkracht en een hoge sociaal economische status van het gezin zijn voorbeelden van beschermingsfactoren (Weaver & Schofield, 2015). Een andere beschermingsfactor is een goede relatie tussen de moeder en het kind, deze goede relatie vermindert gemiddeld genomen het onaangepaste gedrag van kinderen en jeugdigen (Nicolotti, El-Sheikh & Whitson, 2003). Deze beschermingsfactoren bij ouderlijke conflicten zijn van toepassing op kinderen uit zowel intacte als gescheiden gezinnen.

Ouderlijke conflicten bij intacte en gescheiden gezinnen

Conflicten tussen ouders komen zowel in intacte als gescheiden gezinnen voor. Echter, uit de literatuur komt naar voren dat er verschillen bestaan op basis van de gezinsstructuur in de inhoud van conflicten als ook de manier waarop conflicten tussen ouders worden gehanteerd. Voor gezinnen is de scheiding op zich een belangrijk *life event* dat impact kan hebben op alle gezinsleden (Wallerstein & Kelly, 2008). Voor ouders is het een moeilijke taak om de liefdesrelatie los te laten terwijl de rol van ouder nog gedeeld blijft (Ahrons, 1981). De inhoud van ouderlijke conflicten in gezinnen na scheiding heeft vaak betrekking op de kinderen, zoals bijvoorbeeld wie er voor de kinderen zorgt (Sbarra & Emery, 2008). Daarnaast gaan de conflicten vaak over financiën en invulling geven aan het ouderschap. Dit zijn onderwerpen waar ouders, door de scheiding, dagelijks mee worden geconfronteerd (Madden-Derdich, Leonard & Christopher, 1999).

Met betrekking tot ouderlijke conflicten in intacte gezinnen, komt uit een studie van Zacchilli, Hendrick en Hendrick (2009) naar voren dat conflicten tussen liefdespartners voornamelijk voortkomen uit problemen in de communicatie. De bereidheid om zichzelf bloot te stellen en communicatie over seksualiteit zijn hierbij belangrijke oorzaken. Kinderen uit intacte gezinnen worden vaker blootgesteld aan discussie en ouderlijke conflicten dan kinderen uit gezinnen waarvan ouders zijn gescheiden. Ouders uit intacte gezinnen lijken, in tegenstelling tot gescheiden ouders, de ouderlijke conflicten minder goed los te kunnen zien van de kinderen. Dit heeft tot gevolg dat de kinderen door de ouders gemiddeld meer worden betrokken in het ouderlijk conflict (Buchanan & Heiges, 2001), waardoor kinderen

het gevoel kunnen hebben dat zij tussen hun ouders in staan (Buchanan, Maccoby & Dornbusch, 1991). Dit wordt triangulatie genoemd (Minuchin, 1974)

Ook de manier waarop ouders problemen oplossen verschilt vaak tussen intacte en gescheiden gezinnen. Ouders die bij elkaar zijn, passen gemiddeld genomen effectievere conflictoplossingsstijlen toe vergeleken met ouders die uit elkaar zijn (Borg & Jeurig, 2013). Zij passen de conflictoplossingsstijl 'positief probleem oplossen' meer, en 'ruzie maken' minder toe dan gescheiden ouders. Daarnaast gebruiken ouders uit intacte gezinnen de conflictoplossingsstijl 'negeren' minder. Dit verschil in conflictoplossingsstijlen van ouders uit intacte en gescheiden gezinnen kan een gedeeltelijke verklaring zijn voor het verschil in de hoeveelheid van conflicten. Gemiddeld is het aantal conflicten bij gescheiden ouders hoger dan bij ouders uit intacte gezinnen (Borg & Jeurig, 2013). Bovendien zijn tevredenheid over de relatie en het respect dat er voor elkaar is fundamentele aspecten in een relatie en dit heeft invloed op de frequentie van ruzies (Zachilli, Hendrick & Hendrick, 2009). Zoals bovenstaand beschreven is er gemiddeld genomen een inhoudelijk verschil in conflicten tussen intacte en gescheiden gezinnen. Bovendien heeft, de manier waarop ouders de conflicten hanteren invloed op het verdere verloop van de conflicten en dat heeft effect op het gedrag van kinderen. Hoe kinderen reageren op conflicten tussen ouders is verschillend bij jongens en bij meisjes. Dit wordt in de volgende paragraaf verder uitgewerkt.

Probleemgedrag van jongens en meisjes bij ouderlijke conflicten in intacte en gescheiden gezinnen

Hoewel veel ouderlijke conflicten in gezinnen vaak samenhangen met gedragsproblemen bij kinderen, zijn er aanzienlijke verschillen te zien tussen deze kinderen in de mate van deze problemen (Grych, Jouriles, Swank, MacDonald & Norwood, 2000). Er is een aantal modellen dat suggereert dat de sekse van het kind hierbij een rol speelt (o.a. Crockenberg & Forgays, 1996; Davies & Lindsay, 2001; Snyder, 1998). Uit verschillende onderzoeken blijkt een grotere gevoeligheid van meisjes voor ouderlijke conflicten in vergelijking met jongens; meisjes vertonen daarbij vooral internaliserende problemen (o.a. Cummings & Davies, 1994; Davies & Windle, 1997; Unger, Brown, Tressel & McLeod, 2000).

In een onderzoek van Davies & Lindsay (2004) zijn de effecten van ouderlijke conflicten op het probleemgedrag van kinderen per sekse nader onderzocht. Een grotere gevoeligheid voor internaliserende problemen bij meisjes bleek hierbij samen te hangen met een grotere gevoeligheid van meisjes voor het samen zijn, samen leven, het delen van gedachten en gevoelens en het behouden van harmonieuze relaties. Er zijn echter ook onderzoeken die een sterkere gevoeligheid voor ouderlijke conflicten van jongens laten zien (O'Leary & Vindair, 2005), hierbij gaat het vooral om externaliserende problemen. Volgens

deze onderzoeken gaat het om ouderlijke conflicten in de vroege kindertijd (Block, Block & Morrison, 1981; Kerig, 1996, 1999; Laumakis, Margolin & John, 1998). Buchanan, Maccoby en Dornbusch (1996) vonden bij jongens iets meer negatieve effecten bij heftige ouderlijke conflicten dan bij meisjes. De verschillen in negatieve effecten zijn voor jongens gemiddeld iets sterker dan voor meisjes bij kinderen van gescheiden ouders en intacte gezinnen (Hetherington, 1999; Amato, 2001).

Het mogelijke sekseverschil in de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag kan deels afhankelijk zijn van de leeftijd van het kind. Davies en Lindsay (2004) suggereren dat er een omkering in gevoeligheid voor ouderlijke conflicten plaatsvindt in de vroege adolescentie. Jongens zijn gemiddeld genomen op jonge leeftijd gevoeliger, meisjes in de adolescentie. De leeftijd van de kinderen waarop de ouderlijke conflicten plaatsvinden is dan van belang voor de effecten ervan op het gedrag.

Algemene onderzoeksvraag

Naar aanleiding van de factoren die hierboven zijn besproken, hebben wij de volgende onderzoeksvraag opgesteld: *'Is er samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en adolescenten uit intacte en gescheiden gezinnen?'*. Om deze hoofdvraag goed te kunnen beantwoorden zijn vier deelvragen geformuleerd. De eerste deelvraag is: *Bestaat er een verschil in probleemgedrag tussen kinderen en adolescenten van intacte gezinnen en kinderen en adolescenten van gescheiden gezinnen?* Wij verwachten dat kinderen uit gescheiden gezinnen zowel meer internaliserend als externaliserend probleemgedrag vertonen dan leeftijdsgenoten die opgroeien in intacte gezinnen. Dit komt tevens naar voren in het eerder genoemde onderzoek van Schick (2002) en Amato (2010). Zij geven aan dat kinderen van gescheiden ouders gemiddeld genomen meer problemen vertonen op verschillende gedrags- en emotionele gebieden dan hun leeftijdsgenoten die opgroeien in intacte gezinnen. De tweede deelvraag is: *Is er samenhang tussen ouderlijke conflicten en internaliserend of externaliserend probleemgedrag van kinderen en adolescenten?* Wij verwachten dat ouderlijke conflicten samenhangen met meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen en adolescenten. In conflictrijke gezinnen registreren zowel ouders als kinderen zelf meer probleemgedrag ten opzichte van het probleemgedrag in gezinnen met weinig conflicten. Gemiddeld genomen vertonen kinderen in conflictrijke gezinnen zowel meer internaliserend als externaliserend probleemgedrag (Vandewater & Lansford, 1998). De derde deelvraag die wordt behandeld is: *Is er een verschil in de mate van ouderlijke conflicten tussen intacte en gescheiden gezinnen?* Hierbij verwachten wij dat de mate van conflicten in gescheiden gezinnen hoger zal zijn dan in intacte gezinnen. Ten slotte wordt deelvraag vier behandeld: *Versillen jongens en meisjes in de samenhang tussen ouderlijke conflicten en internaliserend of*

externaliserend probleemgedrag bij intacte en gescheiden gezinnen? Wij verwachten dat er verschil is in samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag van jongens en meisjes uit intacte en gescheiden gezinnen, waarbij jongens meer externaliserend probleemgedrag en meisjes meer internaliserend probleemgedrag vertonen in relatie tot conflicten van ouders.

Methode

Procedure

Het onderzoek Scholieren & Gezinnen is een cross-sequentieel onderzoek. De vragenlijsten zijn afgenomen bij middelbare scholieren, in de leeftijd 11-14 jaar, verspreid door Nederland. De scholen zijn aselect geselecteerd en de afname gebeurde zoveel mogelijk op dezelfde manier. De afnames van de vragenlijsten zijn gedaan door studenten van de Universiteit Utrecht in het kader van de bachelorthesis, die onder leiding staat van dr. I. Van der Valk. Allereerst is er contact met de school gelegd en werd er een uitnodigingsbrief gestuurd voor deelname aan het onderzoek. Na toestemming van de directie en de ouders zijn de vragenlijsten schriftelijk afgenomen, in het bijzijn van de studenten. De gebruikte data bestaan uit een samengevoegd bestand van de vragenlijsten die in het jaar 2016 verzameld zijn.

Steekproef

In het onderzoek deden 518 respondenten in de leeftijd van 12 - 16 jaar mee ($M = 13,36$ $SD = 1,02$), waarvan 274 jongens (53,4%) en 239 meisjes (46,6%). Van de respondenten komen er 392 uit intacte gezinnen (75,68%), dit zijn gezinnen met samenwonende en gehuwde ouders, en 126 uit gescheiden gezinnen (24,32%). Het aantal jongens uit intacte gezinnen was 214 (54,6%) en het aantal meisjes was 173 (44,1%). Het aantal jongens uit gescheiden gezinnen was 60 (47,6%) en het aantal meisjes 66 (52,4%). Uit de intacte gezinnen zaten er 8 deelnemers op het VMBO-B (2%), 63 op VMBO-T (16,1%), 135 op Havo (34,4%), 96 op VWO en 90 anders (23%). Uit de gescheiden gezinnen zaten 6 deelnemers op VMBO-B (4,8%), 35 op VMBO-T (27,8%), 30 op Havo (23,8%), 29 op VWO (23%) en 25 anders (19,8%). Het aantal scholieren per klas is als volgt verdeeld: 46,3% uit klas 1, 28,8% uit klas 2 en 24,9% uit klas 3.

Onderzoeksinstrument

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de vragenlijst Scholieren en Gezinnen. De vragenlijst bestaat uit vragen uit bestaande onderzoeksinstrumenten en is verder aangevuld met vragen over actuele onderwerpen. De inhoud van de vragenlijst is als

volgt opgebouwd: deel één van de vragenlijst gaat over "Jou en je ouders", deel twee gaat over "School", deel drie gaat over "Gevoel en gedrag", deel vier gaat over "Je gezin na de scheiding", deel vijf gaat over "Je gezin".

Operationalisatie Concepten

Depressie. Het concept depressie is gemeten met behulp van de *Child Depression Inventory* (CDI; Craighead, Smucker, Craighead & Ilardi, 1998). Er is een verkorte versie gebruikt van 10 van de 20 vragen, die bestaan uit stellingen. De antwoorden zijn gescoord door middel van een vijfpunts-likert-schaal die loopt van 'helemaal niet waar' tot 'erg waar'. Een voorbeeld van een item is "Ik vind niet zoveel dingen leuk". De Cronbach's Alpha van het onderzoek komt uit op .88, dit betekent een goede betrouwbaarheid

Angst. Het concept angst is gemeten met behulp van de *Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders – revised version* (SCARED-R), vertaald door Muris en Steerneman (2001). Hierbij beantwoorden kinderen de volgende stelling: 'Zeg eerlijk hoe jij je meestal voelt'. De scores voor deze stellingen zijn gescoord door middel van een vijfpuntsschaal waarbij één staat voor 'nooit' en vijf staat voor 'altijd'. Een voorbeelditem is: "Mensen zeggen tegen mij dat ik me teveel zorgen maak". De Cronbach's Alpha van dit onderzoek komt uit op .90, dit betekent een goede betrouwbaarheid.

Agressie. Voor het meten van agressief gedrag is gebruikt gemaakt van een verkorte versie van de *Direct and Indirect Agression Scales* (Björkqvist, Lagerspetz & Osterman, 1992). De originele DIAS bestaat uit 24 items; in deze vragenlijst zijn 11 items meegenomen. Een voorbeelditem is 'Ik ga slaan of schoppen'. De vragen zijn gescoord door middel van een vierpuntsschaal die loopt van 'nooit' tot 'heel vaak'. De Cronbach's Alpha van dit onderzoek komt uit op .85, dit betekent een goede betrouwbaarheid.

Delinquent gedrag. Om delinquent gedrag te meten is er een korte versie afgenomen van de delinquentie zelfrapportagelijst (Baerveldt, Van Rossem & Vermande, 2003). Voor het meten van delinquent gedrag is bij 15 mogelijke delicten gevraagd of de jongere deze in de afgelopen 12 maanden heeft gepleegd (Baerveldt, 1992). Door middel van een vierpuntsschaal waarbij één staat voor 'nooit' en vier staat voor 'vier keer of meer', zijn de antwoorden gegeven. Een voorbeeld van een delict is "Ergens in een gebouw, huis of winkel ingebroken". De Cronbach's Alpha van dit onderzoek komt uit op .85, dit betekent een goede betrouwbaarheid.

De constructen angstig en depressief gedrag hebben een correlatie van .79. Dit betekent dat deze constructen sterk met elkaar samenhangen. Deze constructen worden samengenomen (gemiddelde score) tot het overkoepelende construct internaliserend probleemgedrag. De resultaten voor delinquent en agressief gedrag hebben eveneens een

hoge correlatie van .44. Omdat deze constructen sterk correleren worden ze samengenomen in een gemiddelde score tot het overkoepelende construct externaliserend probleemgedrag.

Ouderlijke conflicten. In deel 1 van de vragenlijst Scholieren & Gezinnen is de inhoud van de vragen gericht op het construct ouderlijke conflicten. De ernst en heftigheid van het ouderlijk conflict wordt middels vijf vragen gemeten aan de hand van *Children's Perception of Interparental Conflict Scale* (CPIC) (Grych, Seid & Fincham, 1992). Deze vragen zijn gericht op de frequentie van het ouderlijk conflicten, het soort onderwerp waar de conflicten over gaan en de mate van het conflict. In beide groepen worden de vragen gesteld in de vorm van een stelling. De leerlingen kunnen hier antwoord op geven op basis van een likert-schaal met de antwoordmogelijkheden nooit, zelden, soms, vaak, voortdurend. Een voorbeeld vraag hiervan is Hoe vaak maken je moeder en vader - voor zover je weet - ruzie over geld ? De indicator voor het ouderlijk conflict is het gemiddelde van de items, bij een hoge score is er een hoge mate van ouderlijk conflict. Cronbachs Alfa voor ouderlijke conflicten is .84 (N = 503). Dit betekent een goede betrouwbaarheid. De items vormen één onderliggende factor (PCA, 1 factor verklaart 60.67 % van de variantie) en zijn daarom samengenomen tot één score door middel van het gemiddelde op de items.

Gezinsstructuur. Uit de afgenomen vragenlijst heeft één vraag betrekking op de gezinsstructuur, namelijk "Hoe ziet jouw gezin eruit?" De leerlingen beantwoorden deze vraag door aan te kruisen hoe het gezin is samengesteld. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen intact (getrouwd of samenwonend) en gescheiden (na trouwen of samenwonen). Daarnaast zijn er mogelijkheden met betrekking tot overlijden van één van de ouders of het omschrijven van een niet genoemde gezinsstructuur. Dit heeft echter geen betrekking op deze thesis.

Analyseprocedure

Onderzoeksvraag 1 kan worden beantwoord door een t-toets voor onafhankelijke steekproeven uit te voeren. Hierbij wordt er gekeken of er een verschil in gemiddelden is tussen intacte en gescheiden gezinnen (afhankelijke variabele) op het gebied van probleemgedrag (onafhankelijke variabele) van kinderen en of dit verschil significant is.

Onderzoeksvraag 2 kan worden beantwoord door de Pearson's correlatiecoëfficiënten te berekenen. Er wordt gekeken of er samenhang is tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag. Allereerst wordt er een scatterplot gemaakt voor de samenhang tussen ouderlijke conflicten en internaliserend probleemgedrag en ouderlijke conflicten en externaliserend probleemgedrag. Daarna worden de Pearson's correlatiecoëfficiënten berekend.

Onderzoeksvraag 3 kan worden beantwoord om een t-toets uit te voeren voor onafhankelijke steekproeven. Hierbij wordt gekeken of er verschil is in de mate van

ouderlijke conflicten tussen intacte en gescheiden gezinnen, en daarna wordt gekeken of dit verschil significant is.

Onderzoeksvraag 4 kan beantwoord worden door meerdere Pearson's correlatie-coëfficiënten te berekenen. De correlatie wordt berekend voor ouderlijke conflicten en probleemgedrag, apart voor jongens en meisjes uit gescheiden en uit intacte gezinnen. Om het verschil tussen jongens en meisjes te vergelijken wordt er gebruik gemaakt van de Fisher r-to-z transformation. Daarna wordt er gekeken of een mogelijk verschil significant is. Er wordt een alpha van $\alpha = .05$ aangehouden om de significantie van de verschillende testen te bepalen.

Resultaten

Probleemgedrag kinderen en adolescenten in intacte en gescheiden gezinnen.

De verschillen in gemiddeldes tussen intacte en gescheiden gezinnen op het gebied van probleemgedrag van kinderen is getoetst met een t-toets voor onafhankelijke steekproeven. De verwachting is dat bij kinderen uit gescheiden gezinnen meer probleemgedrag voorkomt dan bij kinderen uit intacte gezinnen. Ten eerste kan door middel van de t-toets worden gekeken naar het aantal kinderen dat in de verschillende groepen is opgenomen (N) en de gemiddelde hoeveelheid probleemgedrag bij kinderen uit deze verschillende gezinsstructuren. Het probleemgedrag wordt onderverdeeld in internaliserend en externaliserend. Deze gegevens zijn opgenomen in Tabel 1.

Tabel 1. *Beschrijvende statistieken t-toets Probleemgedrag en Gezinsstructuur.*

		N	Gemiddelde	SD
Internaliserend	Intact	387	2.13	.74
	Gescheiden	125	2.38	.76
Externaliserend	Intact	388	1.33	.31
	Gescheiden	125	1.36	.35

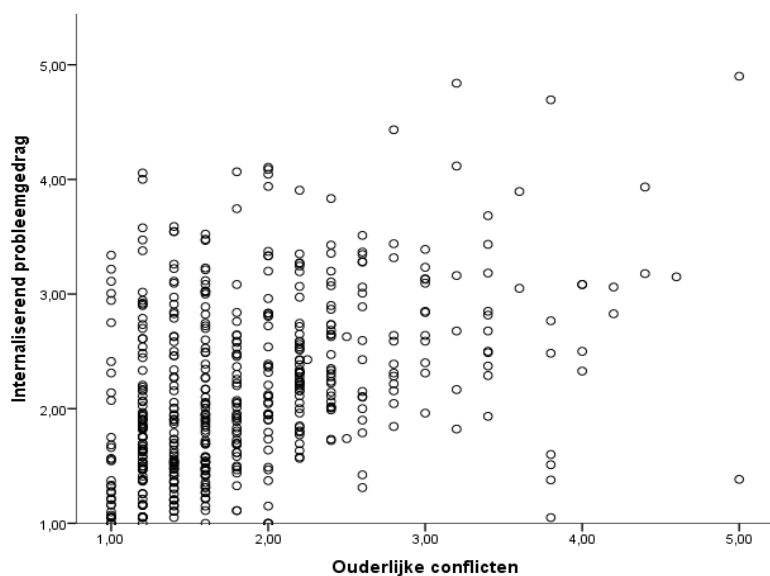
Voor internaliserend probleemgedrag blijkt dat er in de intacte groep ($M = 2.13$, $SD = .74$) gemiddeld minder probleemgedrag voorkomt (verschil in gemiddelde = $-.26$) dan in de gescheiden gezinnen ($M = 2.38$, $SD = .76$). Dit verschil blijkt significant ($t(510) = -3.36$, $p = .00$, 95% CI $[-.41, -.11]$). Gemiddeld genomen rapporteren jongeren uit gescheiden gezinnen dus significant meer internaliserend probleemgedrag dan jongeren uit intacte gezinnen.

Voor externaliserend probleemgedrag blijkt ook dat er in de intacte groep ($M = 1.33$, $SD = .31$) gemiddeld minder probleemgedrag voorkomt (verschil in gemiddelde = $-.03$) dan in gescheiden gezinnen ($M = 1.36$, $SD = .35$). Uit de t-toets kan worden geconcludeerd dat dit verschil niet significant is ($t(511) = -.99$, $p = .32$, 95% CI $[-.10, -.03]$). Gemiddeld genomen rapporteren jongeren uit gescheiden gezinnen dus niet significant meer externaliserend probleemgedrag dan jongeren uit intacte gezinnen.

Uit de uitkomsten kan worden geconcludeerd dat er door kinderen uit intacte gezinnen gemiddeld minder probleemgedrag wordt gerapporteerd dan in gescheiden gezinnen. Voor internaliserend probleemgedrag blijkt dit verschil significant, voor externaliserend probleemgedrag is dit echter geen significant verschil.

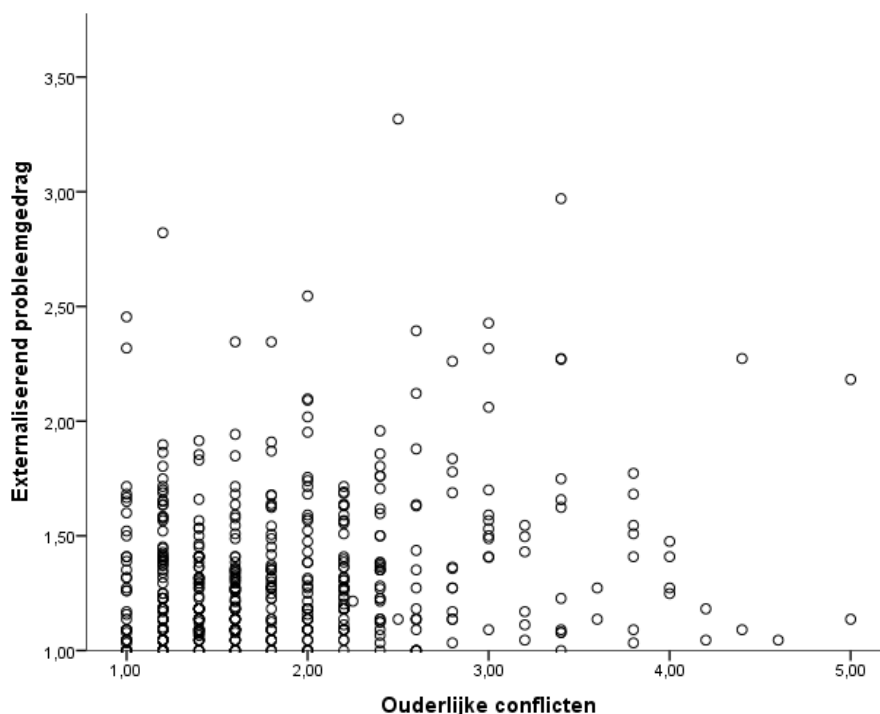
Ouderlijke conflicten en probleemgedrag van kinderen en adolescenten.

Om te onderzoeken of er samenhang is tussen ouderlijke conflicten en internaliserend probleemgedrag, is allereerst een scatterplot gemaakt, zie Figuur 1. De verwachting is dat een hogere score op ouderlijke conflicten samenhangt met een hogere score op internaliserend probleemgedrag. In het scatterplot is inderdaad te zien dat er sprake is van een positieve samenhang. Deze bevinding wordt ondersteund door de berekening van Pearson's correlatie. Pearson's correlatiecoëfficiënt is [$r = .41$; $p .00$.] Dat wil zeggen dat een hogere mate van ouderlijke conflicten samengaat met een hogere mate van internaliserend probleemgedrag. De correlatiecoëfficiënt $r = .41$ wordt als een redelijk verband geïnterpreteerd, en is significant.

Figuur 1. Een scatterplot van de samenhang tussen ouderlijke conflicten en internaliserend probleemgedrag

Om te kijken of er samenhang bestaat tussen ouderlijke conflicten en externaliserend probleemgedrag is ook een scatterplot gemaakt, zie Figuur 2. Er wordt verwacht dat een hogere mate van ouderlijke conflicten samenhangt met een hogere mate van externaliserend probleemgedrag. Wanneer je de scatterplot bekijkt in Figuur 2 is dat echter niet het geval. Dit wordt ondersteund door de berekening van Pearson's correlatiecoëfficiënt [$r = .19$; $p .00$]. De samenhang wordt geïnterpreteerd als een 'nauwelijks' verband, maar is wel significant.

Figuur 2. Een scatterplot van de samenhang van ouderlijke conflicten en externaliserend probleemgedrag.

Geconcludeerd kan worden dat de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag sterker is bij internaliserend probleemgedrag, dan bij externaliserend probleemgedrag. Echter zijn beide correlaties wel significant. Dus hoe meer ouderlijke conflicten de jongere waarneemt, hoe meer probleemgedrag hij of zij rapporteert.

Ouderlijke conflicten bij intacte en gescheiden gezinnen.

Het verschil in de mate van het ouderlijk conflict tussen intacte en gescheiden gezinnen is getoetst met een t-toets voor onafhankelijke steekproeven. De verwachting is dat de ouderlijke conflicten in gescheiden gezinnen gemiddeld hoger zullen zijn dan in intacte gezinnen.

Tabel 2. *Beschrijvende statistieken t-toets ouderlijke conflict en gezinsstructuur.*

Gezinsstructuur	<i>N</i>	Gemiddelde	<i>SD</i>
Intact	389	1.78	.64
Gescheiden	119	2.23	.90

Zoals te zien is in Tabel 2 is de mate van ouderlijke conflicten in intacte gezinnen .45 lager in intacte gezinnen dan in gescheiden gezinnen. Dit verschil is statistisch significant ($t(506) = -5.10, p < .001$). Dit betekent dat kinderen uit gescheiden gezinnen significant meer conflicten tussen de ouders rapporteren dan kinderen uit intacte gezinnen. Bovendien is het opvallend dat de spreiding in gescheiden gezinnen groter is, dit betekent dat er in deze gezinnen sprake is van meer variatie in de mate van conflicten tussen ouders.

Probleemgedrag van jongens en meisjes bij ouderlijke conflicten in intacte en gescheiden gezinnen.

Om de deelvraag te beantwoorden werd de correlatie bepaald tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag, apart voor jongens en voor meisjes uit gescheiden en intacte gezinnen. In Tabel 3 worden de correlaties weergegeven.

Tabel 3: *Correlatie tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij intacte en gescheiden gezinnen, apart voor jongens en meisjes.*

Gezinsstructuur	Geslacht	Probleemgedrag	<i>N</i>	Pearson Correlatie
Intact	jongen	Internaliserend	207	.44**
		Externaliserend	208	.09
	meisje	Internaliserend	173	.41**
		Externaliserend	173	.16*
Gescheiden	jongen	Internaliserend	55	.32*
		Externaliserend	55	.27*
	meisje	Internaliserend	64	.25
		Externaliserend	64	.32*

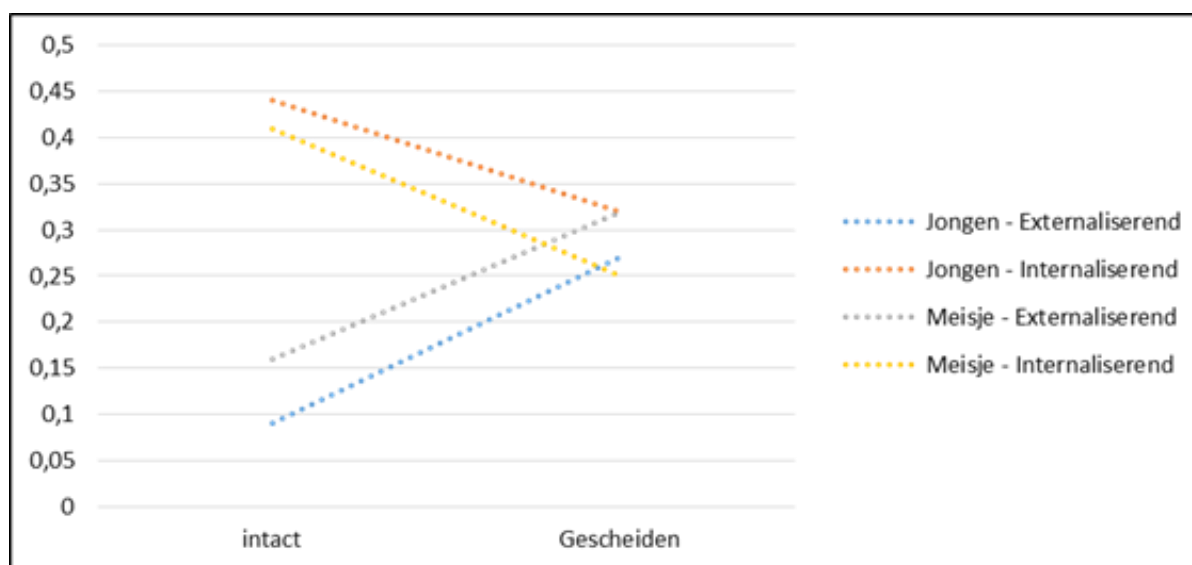
Noot. ** $p < 0.01$; * $p < 0.05$

Zoals in Tabel 3 te zien is, is voor jongens alleen de correlatie tussen externaliserend probleemgedrag en ouderlijke conflicten bij intacte gezinnen niet significant, bij meisjes is de correlatie tussen internaliserend probleemgedrag en ouderlijke conflicten in gescheiden gezinnen niet significant. De overige verbanden zijn allemaal significant en kunnen als zwak

tot redelijk geïnterpreteerd worden.

Het verschil in de correlatie tussen ouderlijke conflicten en in- en externaliserend probleemgedrag is vergeleken tussen jongens en meisjes met behulp van de Fischer R-to-Z transformatie. Deze verschillen in correlatie waren allen niet significant.

Zowel voor jongens als voor meisjes lijkt de correlatie tussen internaliserend probleemgedrag en ouderlijke conflicten hoger te zijn bij intacte gezinnen dan bij gescheiden gezinnen en de samenhang tussen externaliserend probleemgedrag en ouderlijke conflicten lijkt juist lager te zijn bij intacte gezinnen. In Figuur 3 is dit weergegeven.

Figuur 3. Pearson correlatie tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag bij intacte en gescheiden gezinnen, apart voor jongens en meisjes.

Per gezinstype werd daarom ook getoetst met de Fischer R-to-Z transformatie of er een significant verschil is tussen jongens en meisjes in de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag. De verschillen in correlatie bij gescheiden en intacte gezinnen blijken tussen jongens en meisjes niet significant te zijn voor externaliserend probleemgedrag (r -verschil externaliserend probleemgedrag jongens = $-.18$, $z = 1.2$, $p = .11$; r -verschil externaliserend probleemgedrag meisjes = $.16$, $z = 1.14$, $p = .13$ en voor internaliserend probleemgedrag (r -verschil internaliserend probleemgedrag jongens = $.12$, $z = .91$, $p = .18$; r -verschil internaliserend probleemgedrag meisjes = $.16$, $z = 1.21$, $p = .11$). Voor beide typen probleemgedrag kan dus niet geconcludeerd worden dat er een verschil is tussen jongens en meisjes in de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag in intacte en gescheiden gezinnen. Jongens en meisjes worden in hun probleemgedrag beiden in gelijke mate beïnvloed door ouderlijke conflicten.

Conclusie en discussie

In dit onderzoek staat de samenhang tussen ouderlijke conflicten en het probleemgedrag van kinderen en adolescenten uit intacte en gescheiden gezinnen centraal. Hierbij wordt tevens gekeken naar een mogelijk verschil tussen jongens en meisjes. Het probleemgedrag kan worden onderscheiden in internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

Gezinsstructuur en probleemgedrag

De eerste deelvraag van de thesis had betrekking op het wel of niet aanwezig zijn van een verschil in probleemgedrag bij kinderen en adolescenten uit intacte en gescheiden gezinnen. Hierbij is als hypothese geformuleerd dat in gescheiden gezinnen gemiddeld meer probleemgedrag voorkomt dan in intacte gezinnen. Dit geldt zowel voor internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Uit de resultaten van het onderzoek kan worden geconcludeerd dat er inderdaad meer probleemgedrag voorkomt in gescheiden gezinnen. Voor internaliserend probleemgedrag blijkt dit verschil significant, voor externaliserend probleemgedrag is dit echter geen significant verschil. Deze resultaten komen overeen met de eerder genoemde onderzoeken van Van der Valk, Spruijt, de Goede, Maas & Meeus (2005) en Lansford, Malone, Catellino, Dodge, Bates & Pettit (2006). Hier komt naar voren dat bij kinderen uit gescheiden gezinnen gemiddeld genomen meer probleemgedrag voorkomt dan bij kinderen uit intacte gezinnen en dit geldt voor zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Dit kan verklaard worden vanuit de systeemtheorie van Minuchin (1985). Hierin wordt gesteld dat ouders en kind elkaar wederzijds beïnvloeden. Als een van de oorzaken van het gemiddeld slechtere functioneren van kinderen na scheiding wordt gewezen op verminderde ouderlijke aanwezigheid en supervisie (Cookston, 1999). Ouderlijke conflicten lijken echter ook een grote invloed te hebben op probleemgedrag. Daar zal in de volgende paragraaf verder op in worden gegaan.

Ouderlijke conflicten en probleemgedrag

In de tweede deelvraag van dit onderzoek werd nagegaan of er samenhang is tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag. Hierbij was de hypothese dat ouderlijke conflicten samengaan met het probleemgedrag dat kinderen vertonen. Kinderen die in conflictrijke gezinnen leven vertonen gemiddeld genomen zowel meer internaliserend als externaliserend probleemgedrag dan kinderen in gezinnen met weinig conflicten (Vandewater & Lansford, 1998). De resultaten van dit onderzoek komen daarmee overeen met bevindingen uit vele andere onderzoeken dat conflicten tussen ouders samengaan met meer probleemgedrag van kinderen. Uit het onderzoek van Camisasca, Miragoli & Di Blasio (2006) blijkt bijvoorbeeld dat ouderlijke conflicten het effectief ouderschap kunnen beperken en kinderen als gevolg

hiervan meer internaliserend en externaliserend probleemgedrag vertonen. In de familiesysteemtheorie van Minuchin(1985) wordt gesteld dat het functioneren van het kind kan verslechteren wanneer de relatie met één van de ouders verstoord raakt. Het verstoren van de relatie kan tot stand komen door grote betrokkenheid van het kind bij het ouderlijk conflict, dit gebeurt door middel van triangulatie. De Pearsoncorrelatiecoëfficiënten laten zien dat de samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag sterker is bij internaliserend probleemgedrag, dan bij externaliserend probleemgedrag. Beide correlaties zijn echter wel significant. Dus hoe meer ouderlijke conflicten de jongere waarneemt, hoe meer probleemgedrag hij of zij rapporteert. In de volgende paragraaf zal verder worden ingegaan op de relatie tussen ouderlijke conflicten en gezinsstructuur.

Ouderlijke conflicten en gezinsstructuur

In deze thesis is als derde deelvraag onderzocht of er een verschil is in de mate van het ouderlijk conflict tussen intacte en gescheiden gezinnen. Bij aanvang van het onderzoek was de hypothese dat de mate van conflicten in gescheiden gezinnen hoger zullen zijn dan in intacte gezinnen. Voor ouders na scheiding is het een moeilijke taak om de liefdesrelatie die zij hadden los te laten terwijl de rol van ouders nog gedeeld blijft (Ahrns, 1981). Als we kijken naar de grensoverschrijding binnen gezinnen kan dit leiden tot triangulatie wat tot gevolg kan hebben dat het kind klem zit tussen zijn of haar ouders (Minuchin, 1974). Daarnaast geven Bradford, Burns Vaughn en Barder (2008) aan dat het soort conflict invloed heeft op het probleemgedrag van het kind. De resultaten lijken overeen te komen met de hypothese die is geformuleerd. De mate van conflicten die kinderen in gescheiden gezinnen rapporteren is significant hoger dan die in intacte gezinnen. Bovendien is het opvallend dat de spreiding in gescheiden gezinnen groter is. Dit betekent dat er in deze gezinnen sprake is van meer variatie in de mate van het conflict tussen ouders.

Verband tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag in relatie tot sekse

Op de vraag of het verband tussen probleemgedrag en ouderlijke conflicten verschilt per sekse en per gezinstype blijken uit huidig onderzoek geen significante verschillen tussen jongens en meisjes. Volgens diverse onderzoeken (o.a. Cummings & Davies, 1994; Davies & Windle, 1997; Unger, Brown, Tressel & McLeod, 2000) zouden meisjes meer internaliserende problemen vertonen bij aanwezigheid van ouderlijke conflicten. Een sterker verband is tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag echter niet terug te vinden: jongens vertonen een ongeveer even sterke samenhang tussen in- en externaliserend probleemgedrag en ouderlijke conflicten als meisjes. Wel is te zien dat bij gescheiden gezinnen de samenhang tussen in- en externaliserende problemen en ouderlijke conflicten voor jongens en meisjes ongeveer gelijk is en dat bij intacte gezinnen de samenhang tussen

ouderlijke conflicten en internaliserend probleemgedrag sterker lijkt dan voor externaliserend probleemgedrag. Deze verbanden zijn echter niet significant verschillend voor jongens en meisjes. Mogelijk wordt dit wel aangetoond bij een grotere steekproef.

Het verschil in samenhang tussen ouderlijke conflicten en probleemgedrag voor jongens en meisjes is ook niet significant. De conclusie is daarom dat meisjes en jongens in ongeveer gelijke mate 'last' lijken te hebben van de conflicten tussen hun ouders, in termen van hun probleemgedrag.

Sterke en zwakke kanten van het onderzoek

Sterke punten

Aan het onderzoek heeft een groot aantal respondenten meegedaan. Dit maakt het onderzoek sterk en op die manier kunnen er redelijk robuuste conclusies worden getrokken. De vragenlijst die is gebruikt tijdens dit onderzoek is erg duidelijk en volledig. De onderdelen uit de vragenlijst waren voor veel verschillende deelvragen te gebruiken. Dat is ook terug te zien in de deelvragen die in dit onderzoek zijn behandeld. Daarnaast waren er nog veel meer deelvragen te bedenken die ook beantwoord kunnen worden met behulp van de gebruikte vragenlijst. Een belangrijk punt is dat de vragenlijst is samengesteld uit betrouwbare onderzoeksinstrumenten. Daarnaast is het een sterk punt dat dit onderzoek al zo lang loopt. In deze thesis is dat niet verwerkt, maar het is mogelijk een vergelijking te maken over verschillende jaren.

Door dit onderzoek krijg je als professional goed inzicht in het functioneren van kinderen. Dit onderzoek vergroot de kennis van professionals en benadrukt nogmaals dat het van essentieel belang is om de kinderen te beschermen in een situatie waarbij sprake is van conflicten. Deze kennis is belangrijk om de professional het mandaat te geven om kinderen centraal te stellen in het gehele proces. Het is een volledig onderzoek die een duidelijke conclusie mogelijk maakt.

Tot slot is een sterk punt van dit onderzoek dat het resultaten van eerdere onderzoeken versterkt of nuanceert.

Zwakke punten

Naast sterke punten bevat dit onderzoek ook punten die verbeterd zouden kunnen worden of meer aandacht verdienen. Zo beantwoorden de respondenten de vragenlijsten gezamenlijk in de klas. Dit kan zorgen voor een vertekend beeld wanneer kinderen met elkaar overleggen of elkaar beïnvloeden. Het is mogelijk dat kinderen in dat geval geen eerlijk antwoord geven en dat heeft invloed heeft op de resultaten. Een aandachtspunt bij de vragenlijst was dat hij erg lang was. De respondenten waren hierdoor op een gegeven moment afgeleid en in sommige gevallen kwam de vragenlijst niet af. Je zag aan de

kinderen dat hun concentratie afnam, dit kan invloed hebben op de betrouwbaarheid van de vragenlijst. Als laatste punt moet genoemd worden dat het aantal respondenten waarvan ouders gescheiden zijn, relatief weinig is. Met een grotere groep gescheiden ouders zou er een meer betrouwbare conclusie kunnen worden getrokken.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Tijdens het onderzoek kwamen er voor ons enkele punten naar voren die in aanmerking komen voor vervolgonderzoek. Het gaat hierbij om het onderzoeken van probleemgedrag bij jongere kinderen. Hierbij kan hetzelfde onderzoek worden uitgevoerd met een enigszins aangepaste vragenlijst. Dit zou een mooie aanvulling zijn voor een completer onderzoek. Daarnaast zou er nog vervolgonderzoek kunnen worden gedaan naar het probleemgedrag bij kinderen waarvan de ouders al voor de geboorte gescheiden zijn en kinderen waarvan de ouders gescheiden zijn tot bijvoorbeeld 12 jaar. In dat geval kan er worden gekeken of er in dit geval een verschil is tussen kinderen.

Ook zou het een idee kunnen zijn een onderzoek te richten op de ondersteuning door professionals. Professionals zouden geholpen zijn door praktische tips en ondersteuning om ouders goed te kunnen helpen, maar ook om goed aan te sluiten bij het kind. Tijdens de afname van de vragenlijsten werd opgemerkt dat leerlingen van wie de ouders zijn gescheiden het prettig vonden dat er ruimte en aandacht werd gegeven aan hun verhaal. Deze reactie maakt het inzichtelijk dat het belangrijk is dat professionals aandacht geven aan het verhaal van het kind. In de praktijk is het een gevaar dat bij de strijdende ouders de focus ligt bij de strijd waardoor wordt vergeten het belang van het kind voorop te zetten. Dit is wat centraal moet staan en daarbij is het belangrijk om te horen van het kind hoe hij of zij de situatie ervaart. Ondanks dat er over de gevolgen voor de kinderen naar aanleiding van conflicten tussen ouders veel bekend is door onderzoek blijft deze problematiek voor professionals ingewikkeld en is het moeilijk hier grip op te krijgen.

Voor vervolgonderzoek is het belangrijk om te weten of verschillen tussen kinderen uit intacte en gescheiden gezinnen veranderen door de jaren heen. Deze kennis is nodig om een betere ondersteuning te bieden aan gezinnen na scheiding.

Tot slot zijn wij benieuwd wat volwassenen, die nu op dit moment zelf kinderen hebben, nog ervaren van de scheiding van hun ouders. Heeft dat op dit moment nog invloed op hun leven?

Praktische implicaties

Echtscheidingsproblematiek is een ingewikkelde problematiek voor ouders om mee om te gaan, aangezien het moeilijk is om hun focus te richten op het welzijn van hun kind, wanneer zij ook conflicten voeren met de ex-partner. Daarnaast komt uit dit onderzoek

komt naar voren dat ouderlijke conflicten sterk blijken samen te hangen met het probleemgedrag van kinderen, het is daarom belangrijk om te kijken op welke wijze ouders betrokken kunnen worden bij preventie en behandeling. Voor behandeling is het belangrijk dat ouders eerst de conflicten die spelen tussen hen oplossen. Pas daarna heeft de behandeling voor kinderen effect. Dit lijkt te gelden voor zowel gescheiden als intacte gezinnen. Wanneer ervoor wordt gekozen ouders intensief te betrekken bij de preventie en behandeling, is het belangrijk om ouders te helpen bij praktische ondersteuning zoals een scheidingsmakelaar, die ouders onder andere kan helpen bij het maken van de zorgregeling rondom de kinderen en het verdelen van de financiën. Dit kan ervoor zorgen dat er duidelijke afspraken komen, hierdoor worden mogelijke redenen voor een conflict geminimaliseerd. Bij behandeling lijkt het goed te kijken naar de conflictoplossingsstijlen van ouders. Dit kan gedaan worden door middel van ouderschapsbemiddeling. Dit is een intensief traject waarbij ouders werken aan het inzicht krijgen in de stijl die zij hanteren bij het oplossen van conflicten. Daarnaast wordt de pijn die zij hebben opgelopen tijdens hun huwelijk besproken. Door dit te doorleven kunnen ouders de liefdesrelatie die zij hadden loslaten en zich richten op het samen uitvoeren van het ouderschap. Het is belangrijk dat ouders uiteindelijk komen tot een ouderschapsplan waar zij beide achter kunnen staan. Echter in de praktijk blijkt dat het uitvoeren van het ouderschapsplan tot problemen kan leiden. Hier wordt vaak te laat hulpverlening op ingezet, wat er voor zorgt dat er escalaties plaats kunnen vinden. Het is belangrijk dat dit preventief wordt gesignaleerd door de context van het gezin, zoals scholen, huisarts, sociaal netwerk, want dan kan in een vroeg stadium een buurt of wijkteam ouders helpen. Ook is er een traject 'Kinderen uit de knel'. Dit is een vorm van oudertraining voor ouders waarbij sprake is van echtscheiding en communicatieproblemen. Parallel wordt er een traject met de kinderen doorlopen. Wanneer de conflicten van ouders verminderen is er een kans op vermindering van het probleemgedrag van hun kind. Voor kinderen is het belangrijk dat zij na de scheiding een plek krijgen waar zij kunnen praten over de scheiding tussen hun ouders, op deze manier kunnen zij de echtscheiding verwerken. Hiervoor is de Kiestraining ontwikkeld. Ondanks dat de afgelopen jaren bovenstaande behandelprogramma's zijn ontwikkeld blijft het voor professionals moeilijk om het kind centraal te stellen en om altijd een neutrale positie in te nemen. Het is belangrijk dat professionals hierin worden gefaciliteerd door de overheid en de instelling waarvoor zij werken. Dit kan bijvoorbeeld door het creëren van tijd voor overleg met andere professionals zoals intervisie of supervisie.

Referentielijst

- Ahrons, C.R. (1981). The continuing coparental relationship between divorced spouses. *American Journal of Orthopsychiatry*, 51(3), 415. doi: 10.1111/j.1939-0025.1981.tb01390.x
- Amato, P.R. (2010). Research on Divorce: Continuing Trends and New Developments. *Journal of Marriage and Family*, 72, 650-666. doi: 10.1111/j.17413737.2010.00723.x
- Amato, P.R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15(3), 355-370. doi: 10.1037/0893-3200.15.3.355
- Amato, P.R. (1994). Life-Span Adjustment of Children to Their Parents' Divorce. *Children and Divorce*, 4(1), 143-164.
- Amato, P.R. & Cheadle, J.E. (2008). Parental Divorce, Marital Conflict and Children's Behavior Problems: A Comparison of Adopted and Biological Children. *Social Forces*, 86(3), 1-23.
- Amato, P.R. & Irving, S. (2006). Historical trends in divorce in the United States. *Handbook of divorce and relationship dissolution*, 41-57. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bakker, I., Bakker, K., Dijke, A. van, & Terpstra, L. (1998). *O&O in perspectief*. Utrecht: NIZW
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83-96. Verkregen via <http://www.jstor.org/stable/1129836> doi:1
- Block, J.H., Block, J., & Morrison, A. (1981). Parental agreement-disagreement on child rearing orientations and gender-related personality correlates in children. *Child Development*, 52, 965-974.
- Borg, D., & Jeuring, M.H. (2013). *Ouderlijke conflicten, internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij adolescenten. De rol van gezinsstructuur en conflictoplossingsstijlen*. Masterthesis Orthopedagogiek, werkveld Jeugdzorg. Universiteit Utrecht
- Bradford, K., Burns Vaughn, L., & Barder, B.K. (2008). When There is Conflict: Interparental Conflict, Parent-Child Conflict, and Youth Problem Behaviors, *Journal of Family Issues*, 29(6), 780-805. doi: 10.1177/0192513X07308043
- Buchanan, C.M., Maccoby, E.E., & Dornbusch, S.M. (1996). *Adolescents after divorce*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Buchanan, C.M., Maccoby, E.E., & Dornbusch, S.M. (1991). Caught between parents: Adolescents' experience in divorced homes. *Child development*, 62(5), 1008-1029. doi: 10.1111/j.1467-8624.1991.tb01586.x
- Buchanan, C.M., & Heiges, K.L. (2001). When Conflict Continues after the Marriage Ends.

- In J.H. Grych, & F.D. Fincham, F.D. (Red.), *Interparental conflict and child development: Theory, research and applications*, (pp. 337-362). New York, NY, US: Cambridge University Press, xiv, 477 pp.
- Buehler, C., Anthony, C., Krishnakumar, A., Stone, G., Gerard, J., & Pemberton, S. (1997). Interparental Conflict and Youth Problem Behaviours: A Meta-Analysis. *Journal of Child and Family Studies*, 6(2), 233-247. doi: 10.62-102W7AJ6000233S12.50/0
- Camisasca, E., Miragoli, S., & Di Blasio, P. (2016). Families with Distinct Levels of Marital Conflict and Child Adjustment: Which Role for Maternal and Paternal Stress? *Journal of Child and Family Studies*, 25, 733-745. doi: 10.1007/s10826-0150261-0
- Cookston, J.T. (1999). Parental Supervision and Family Structure: Effects on Adolescent Problem Behaviors. *Journal of Divorce & Remarriage*, 32(1/2), 107-122. doi:10.1300/J087v32n01_07
- Crockenberg, S., & Forgays, D.K. (1996). The role of emotion in children's understanding and emotional reactions to marital conflict. *Merrill-Palmer Quarterly*, 42, 22-47.
- Cummings, E.M., Davies, P.T., & Simpson, K.S. (1994). Marital conflict, gender, and children's appraisals and coping efficacy as mediators of child adjustment. *Journal of Family Psychology*, 8, 141-149.
- Davies, P.T., & Lindsay, L.L. (2001). Does gender moderate the effects of marital conflict on children? In J. Grych, & F. Fincham (Red.), *Child development and interparental conflict* (pp. 64-97). New York: Cambridge University Press.
- Davies, P.T., & Lindsay, L.L. (2004). Interparental Conflict and Adolescent Adjustment: Why Does Gender Moderate Early Adolescent Vulnerability? *Journal of Family Psychology*, 18, 160-170. doi: 10.1037/0893-3200.18.1.160
- Davies, P.T., & Windle, M. (1997). Gender-specific pathways between maternal depressive symptoms, family discord, and adolescent adjustment. *Developmental Psychology*, 33, 657-668.
- Dorsseleer, S., van, Looze, M.E., de, Vermeulen-Smit, E., Roos, S., de, Verdurmen, J., Bogt, T.F.M., ter, & Vollebergh, W.A.M. (2010). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Gager, C.T., Yabiku, S.T., & Linver, M.R. (2016). Conflict or Divorce? Does Parental Conflict and/or Divorce Increase the Likelihood of Adult Children's Cohabiting and Marital Dissolution? *Marriage & Family Review*, 1-18.
- Graaf, R., de, Ten Have, M., & Dorsseleer, S., van (2010). The Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study-2 (NEMESIS-2): Design and methods. *International*

- Journal of Methods in Psychiatric Research*, 19(3), 125-141.
- Grych, J.H., Jouriles, E.N., Swank, P.R., MacDonald, R., & Norwood, W.D. (2000). Patterns of adjustment among children of battered women. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 84-94.
- Hetherington, E.M., & Stanley-Hagan, M. (1999). The Adjustment of Children with Divorced Parents: A Risk and Resiliency Perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 129-140. doi: 10.1111/1469-7610.00427
- Kerig, P.K. (1996). Assessing the links between interparental conflict and child adjustment: The Conflicts and Problem-Solving Scales. *Journal of Family Psychology*, 10, 454-473.
- Kerig, P.K. (1999). Gender issues in the effects of exposure to violence on children. *Journal of Emotional Abuse*, 2, 87-105.
- Lansford, J.E. (2009). Parental Divorce and Children's Adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 9(2), 140-152. doi: 10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x
- Lansford, J.E., Malone, P.S., Castellino, D.R., Dodge, K.A., Bates, J.E., & Pettit, G.S. (2006). Trajectories of Internalizing, Externalizing, and Grades for Children Who Have and Have Not Experienced Their Parents' Divorce or Separation. *Journal of Family Psychology*, 20(2), 292-301. doi: 10.1037/0893-3200.20.2.292
- Laumakis, M.A., Margolin, G., & John, R.S. (1998). The emotional, cognitive, and coping responses of preadolescent children to different dimensions of conflict. In G.W. Holden, R. Geffner, & E.N. Jouriles (Red.), *Children exposed to marital violence: Theory, research, and applied issues*, 257-288. Washington DC: American Psychological Association.
- Madden-Derdich, D.A., Leonard, S.A., & Christopher, F.S. (1999). Boundary ambiguity and coparental conflict after divorce: An empirical test of a family systems model of the divorce process. *Journal of Marriage and the Family*, 588-598. doi: 10.2307/353562
- Martin, S.E., & Clements, M.L. (2002). Young Childrens Responding to Interparental Conflict: Associations with Marital Agression and Child Adjustment. *Journal of Child and Family Studies*, 11(2), 231-244. doi: 1062-1024/02/0600-0231/0
- McIntosh, J. (2003). Enduring Conflict in Parental Separation: Pathways of Impact on Child Development. *Journal of Family Studies*, 9(1), 63-80. doi: 10.5172/jfs.9.1.63
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development* 56: 289-302. doi: 10.2307/1129720
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Nicolotti, L., El-Sheikh, M., & Whitson, S.M. (2003) Children's Coping With Marital Conflict and Their Adjustment and Physical Health: Vulnerability and Protective Functions. *Journal of Family Psychology, 17(3)*, 325-326. doi: 10.1037/08933200.17.3.315
- O'Leary, S.G., & Vidair, H.B. (2005). Marital Adjustment, Child-Rearing Disagreements, and Overreactive Parenting: Predicting Child Behavior Problems. *Journal of Family Psychology, 19(2)*, 208-216. doi: 10.1037/0893-3200.19.2.208
- Sbarra, D.A., & Emery, R.E. (2008). Deeper into divorce: using actor-partner analyses to explore systemic differences in coparenting conflict following custody dispute resolution. *Journal of Family Psychology, 22(1)*, 144. doi: 10.1037/08933200.22.1.144
- Schick, A. (2002). Behavioral and emotional differences between children of divorce and children from intact families: Clinical significance and mediating processes. *Swiss Journal of Psychology, 61(1)*, 5-14. doi: 10.1024//1421-0185.61.1.5
- Snyder, J.R. (1998). Marital conflict and child adjustment: Whatabout gender? *Developmental Review, 18*, 390-420.
- Spruijt, E., & Horsting-Kormos, H. (2014). *Handboek scheiden en de kinderen: Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. BohnStafleu van Loghum.
- Spruijt, E., DeGoede, M., & Vandervalk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling, 45*, 285-294. doi: 10.1016/S0738-3991(01)00132-X
- Sun, Y. (2001). Family Environment and Adolescents' Well-Being Before and After Parents' Marital Disruption: A Longitudinal Analysis. *Journal of Marriage and Family, 63*, 697-713. doi: 10.1111/j.1741-3737.2001.00697.x
- Troxel, W.M., & Matthews, K.A. (2004). What Are the Costs of Marital Conflict and Dissolution to Children's Physical Health? *Clinical Child and Family Psychology Review, 7(1)*, 29-57. doi:10.1023/B:CCFP.0000020191.73542.b0
- Unger, D.G., Brown, M.B., Tressel, P.A., & McLeod, L.E. (2000). Interparental conflict and adolescent depressed mood: The role of family functioning. *Child Psychiatry and Human Development, 31*, 23-41.
- VanderValk, I., Spruijt, E., de Goede, M., Maas, C., & Meeus, W. (2005). Family Structure and Problem Behavior of Adolescents and Young Adults: A Growth Curve Study. *Journal of Youth and Adolescence, 34(6)*, 533-546. doi:10.1007/s10964005-8841-8
- Vandewater, E.A., & Lansford, J.E. (1998). Influences of Family Structure and Parental Conflict on Children's Well-Being. *Family Relations, 47(4)*, 323-330.

doi:10.2307/585263

Waever, J. M., & Schofield, T. J. (2015). Mediation and Moderation of Divorce Effects on Children's Behavior Problems. *Journal of Family Psychology, 29(1)*, 39-48. doi: 0893-3200/15

Wallerstein, J.S., & Kelly, J.B. (2008). *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. Basic Books.

Zacchilli, T. L., Hendrick, C., & Hendrick, S. S. (2009). The romantic partner conflict scale: A new scale to measure relationship conflict. *Journal of Social and Personal Relationships, 26(8)*, 1073-1096. doi: 10.1177/0265407509347936